

Біляцька В.П.

доктор філологічних наук,
професор кафедри філології та мовної комунікації

Передерій К.С.

здобувач вищої освіти
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

«МАРКОВАНІСТЬ» АДРЕСНОЇ НАСТАНОВИ В ПОЕЗІЇ ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО

***Анотація.** У статті досліджуються поезії збірки «Золоті джмелі» Володимира Підпалого з підкресленою адресною настановою, у яких уточняється коло адресатів, вони є художнім документом, що дає змогу реципієнтові виявити приховані смисли. Адресатами віршів-присвят збірки «Золоті джмелі», яких понад тридцять, є діячі української культури, відомі письменники, друзі, мати, дружина, діти, знайомі.*

***Ключові слова:** ліричний жанр, адресована лірика, вірш-присвята, ліричний портрет.*

***Biliatska V.P., Perederii K.S. “Markedness” of the address instruction in the poetry of Volodymyr Pidpaly.** The article examines the poems of Volodymyr Pidpalyi's collection «Golden Bumblebees» with an emphasized addressing instruction, which specify the circle of addressees, and they are an artistic document that allows the recipient to discover hidden meanings. The addressees of the poems-dedications in the collection «Golden Bumblebees», which number more than thirty, are figures of Ukrainian culture, famous writers, friends, mother, wife, children, and acquaintances.*

***Key words:** lyrical genre, addressed poetry, dedication poem, lyrical portrait.*

Актуальність дослідження. Найповніше видання літературно-художньої спадщини Володимира Підпалого, відомого українського поета, прозаїка, перекладача, талановитого редактора – книжка «Золоті джмелі» (2011), видана до 75-річчя від дня його народження за редакцією й клопотанням дружини Ніли Підпалої. Книжку склали вірші, прозові

твори, переклади та переспіви, вірші для дітей, літературно-критичні статті письменника, спогади та висловлювання про В. Підпалого, дослідження його творчості та епістолярна спадщина.

Лірика В. Підпалого зацікавила дослідників і шанувальників українського поетичного слова від друку першої збірки «Зелена гілка» і до останньої прижиттєвої «Вишневий світ». Вони відзначали багатство тематичного діапазону (П. Засенко, А. Кацнельсон), ліричну своєрідність та оригінальне світовідчуття автора (М. Клочко, В. Стус, Я. Івашкевич), глибоку закоріненість у національний ґрунт, в українську історію (П. Кононенко), версифікаційне та художньо-поетичне наповнення (Т. Франко), еволюцію поетичного таланту (О. Лукашенко, О. Довгий), рельєфність зображення образів (Є. Гуцало, Ф. Роговий) тощо.

Творчий доробок В. Підпалого розглядали і в контексті творчості шістдесятників у 90-х роках ХХ ст., і в контексті феномену «тихої лірики». Ґрунтовні дослідження представлені після друку книжок поезії та спогадів «Золоті джмелі» (2011), «Пішов у дорогу – за ластівками»: спогади про Володимира Підпалого» (2011), «Тут все з дитинства серцеві знайоме» (В. Підпалій і Полтавщина)» (2011) – О. Рарицького, Я. Розумного, А. Третяченко, О. Шарагіної.

Лірика «Золотих джмелів» досить різножанрова, окрім класичної поезії, це: елегія (цикл «Пісня над піснями», «Елегія про рідне село у трьох одмінах», «Елегія про зміст», «Елегія про любов», «Канівська елегія», «Елегія до земляків» «Київська елегія», «Нічна елегія»); балада («Балада про червоні кісники», «Лірична балада», «Сині троянди»); дума («Дума про українську пісню», «Сковородинівські думи»); ідилія («Ідилія»); поема («Одна ніч подорожі з Генріхом Гейне по Західній Німеччині», «Змагання Григорія Сковороди», «Остап Вишня»); етюд («Зимовий етюд», «Драматичний етюд»); сонет («Сонет знахідки», «Сонет перед світанням» «Скіфські сонети»); поліфонія («Голубе кладовище»); соната («Місячна соната») тощо.

Проте не всі жанри, мотиви поезії В. Підпалого збірки «Золоті джмелі» досліджено, зокрема вірші-присвяти, ліричні портрети перебувають поза науковою рефлексією, тому **мета дослідження** – розглянути адресовану лірику означеної збірки, визначити своєрідність мотивів, образів, художніх прийомів зображення адресата.

Виклад основного матеріалу. У збірці вибраного «Золоті джмелі» В. Підпалого є поезії без жанрової номінації, але з адресною настановою

у заголовку: «Пам'яті Ю. Яновського», «На вінок Лесі Українки», «Пам'яті М. В. Лисенка», «М.Т. Рильському», «Олександр Олесь», «Василеві Симоненкові». Це поезії-присвяти громадського спрямування визначним постатям української літератури і державності, це поезії-присвяти з героями творів письменників, про яких поет пише, зі словами-закликами до майбутнього покоління: «Хай всі тирани згинуть! / Дорогу Правді і Красі мостить» [4, с. 46]; «Переберімо струни і славу/ перекладімо з віків на чола» [4, с. 47]; «На морі чорнім – білий Корабель./ У мороці купається безпуття» [4, с. 46].

Поезія «М. Т. Рильському» написана В. Підпалим ще за життя Митця як вияв особливої пошани. Автор звертається до ліричного героя і пояснює, що боявся пірнати у море слів його, не до кінця їх зрозуміти, боявся «потривожить сивину», у той же час зображує образи творів і дум М. Рильського, які допомагають «істину свого життя знайти», пізнати русло Чумацького Шляху, де під «хрестами прадіди поснули»:

Мені ясніє. Ранок гра ясу.
Лечу назад я понад часу плином,
незгублене «спасибі» донесу
його Вкраїні. І моїй Вкраїні...
Він перед мене. Ранок гра ясу... [4, с. 58].

Дослідники доробку В. Підпалого зазначають, що він орієнтувався на традиційну форму українського вірша, розвинену М. Рильським, А. Малишком. «На рівні жанрових структур він, як і М. Рильський, віддає перевагу елегіям, сонетам, стислим медитативним верлібрам, але разом із тим використовує й чимало інших жанрів – від фольклорних і класичних до сучаних» [8, с. 89].

Жанрова специфіка адресованої лірики цікавить багатьох дослідників, її «розглядають як неканонічні жанри і метажанрове утворення, яке вбирає у себе три жанрові форми – послання, присвяту та віршований лист (В. Назарець); «референсні» або «прикладні» (Ю. Клим'юк); як механізм збереження та ретрансляції індивідуальної, історичної, культурної пам'яті (Л. Скорина); «інвокативну лірику», що моделюється процесом звертання автора до адресата (М. Ткачук)» [1, с. 29]; «ліричний портрет» (Ю. Ковалів).

Поезії-присвяти В. Підпалого не завжди мають жанрові рефлексії в назві. У таких поезіях після заголовка вказані адресати, інколи навіть з місткою довідкою-характеристикою: «Початок сільського дня»

В. Плачинді, «Соняшники» Ів. Драчеві, «Оповідання про Сіль і Сонце» пам'яті Василя Симоненка, «Кінь» Євгенові Гуцалу, «Верба» (мінор) Ліни Костенко, «Одна ніч подорожі з Генріхом Гейне по Західній Німеччині» (поема-іронія) Іванові Дзюбі, «Відлига» Петру Засенкові, «Монолог князя Ігоря» В. Яриничу, «Рубіж» Борисові Олійнику, «Малоросійська елегія» С. Т. [Станіславу Тельнюкові], «Донецький вірш» Л. Талалаєві; «Художник» Пам'яті автора казки «Хо». Як бачимо, адресати переважно митці-шістдесятники та представники «тихої лірики», з якими у нього були дружні стосунки і яким він редагував збірки.

Упродовж 1965–1973 років В. Підпалій працював старшим редактором видавництва «Радянський письменник». О. Рарицький зазначає, що зі спогадів очевидців, В. Підпалій під час редагування відстоював кожен художньо вартісний рядок, разом з авторами тяжко вболівав і переживав за правлений чи вилучений без їхньої згоди вірш. «Був безкомпромісним у протистоянні облуді та фальші, за що від владних органів зазнавав утисків, на нього вішали ярлик неблагонадійності, звинувачували в націоналізмі. У вже цитованій записці читаємо: «За час роботи у видавництві «Радянський письменник» (1965–1973 рр.) рекомендував до видавничого плану неприйнятні для нашої ідеології вірші І. Калинця, В. Голобородька, В. Стуса, збірки яких вийшли за рубежем у націоналістичних видавництвах». На відміну від офіційної думки в середовищі шістдесятників поет здобувся якнайдостойніших характеристик» [6, с. 96].

Виокремлені поезії з вказівкою адресата – це інтерпретація долі, життєвої ситуації, відсилання реципієнта до творів письменника, можливість виявити приховані смисли. Наприклад, поезія «Верба» відсилає нас до твору «Пливли ми ввечері лиманом» Ліни Костенко і її буття, коли ніде не друкували:

Попливли човни униз по ріці,
попливли – і не перейняли...
Огорта туман – сувій полотна,
огортає сивими рушниками.
Ти завжди сумна: ти завжди одна
між дорогами-рушниками [4, с. 67].

За заголовками деяких поезій, якби навіть не стояли у них адресати, читачі упізнали б автора. Наприклад, поезія «Художник» з вказівкою на автора казки «Хо», Михайла Коцюбинського; у вірші

«Соняшники» прочитується «Балада про соняшник» Івана Драча: «Ах! Які соняшники крилаті! / Ледве встигають за ними бджоли, щоб зачерпнути й собі багаття з їхнього золотого столу» [4, с. 46]; «Оповідання про Сіль і Сонце» відносить нас до поезій «Встає над нами сонце, як вставало», «Минула ніч і сонце білогриве» Василя Симоненка в долі якого більше солі було, ані ж сонця: «Діти, ось в газетці вам трішки Солі – передайте від мого сина Сонцю красному, як зустрінете.../ Й не журіться... Ой ні! Журіться / – поки Сонця свого не стрінете, / поки сіль, холодна й солонна, / ваші їстиме душі, сини!» [4, с. 59]; поезія «Кінь» спонукає боротися зі злом, бути чутливим до чужої біди, берегти щирі почуття, як і в творі «Пролетіли коні» Євгена Гуцала:

Стій, коню! Будь зі мною гречним,
щоб я з тобою гречним був –
я скину сам тобі вуздечку
і відпущу тебе в табун.
І там собі ти пару знайдеш,
розкрутиш землю копитом, –
для ради, звади і відроди,
щоб нас не вислідив ніхто [4, с. 54].

У такий спосіб, у віршах-присвятах В. Підпалій прагне висловити свою повагу, вдячність, прихильність до колег, а читачеві допомагає правильно зрозуміти творчі стимули автора, реалії його життя, світогляд, симпатії.

Згідно з класифікацією адресованої лірики В. Назарця, варто виділяти такі типи адресатів, як одноосібний, узагальнений, умовний [3, с. 43]. Серед поезій «Після дощу» Тамілі, «Смерть і любов» лікарям Лесі та Миколі Глейовим, «У клініці» лікарям Л. та М. Глейовим, «Мати» І.Щ., «Матері», «Моїй матері», «, «Вікно» сестрам, «Доньці», «Казочка про сонце...» доньці, «Елегія про перше полювання» синові, «До матері», «Україні», «До осені», «До Аполлона» можна виокремити й одноосібні, й узагальнені, й умовні типи адресатів.

В. Підпалій чимало поезій присвятив дружині, зокрема «Запитання», «Після дощу», «До коханої», «Либідь», «Ad astra», «Дружині», «Елегія з трьох пісень», «Присвята», якими засвідчив свою безмежну і щиру любов. Поезія «Місячна соната» є взірцем розкритих почуттів подружньої вірності та глибокої поваги:

Моя печале – радосте моя.

Моя утрато – спокою неспокій.
У мене за столом – лиш ти і я...
З якої ночі, до якого дня
під місяцем нам грітися – допоки?
Моя печале – радосте моя... [4, с. 77].

Поезії, присвячені рідним: матері, дружині, синові, доньці, можна назвати ліричними портретами. Ліричний портрет, за визначенням Ю. Коваліва, – це «ліричний жанр, у творах якого змальовані зовнішність конкретної особи або ліричного героя і його внутрішній світ» [2, с. 562]. Під «портретом у ліриці» розуміється метафоричне поетичне зображення зовнішності героя, у якому через деталі або враження від них відтворюється не тільки його образ, але й поетична авторська картина світу.

Адресована лірика В. Підпалого спрямована переважно до конкретного адресата й написана у формі звертання, спогадів, роздумів. У поезії «Візьміть мене, ліси...» поет звертається до умовних адресатів: лісів, степів, річок як до найближчих людей, перед якими сповідується, прочитується «усвідомлення героєм неминучості відходу в небуття. Лише людина, яка достойно пройшла свій життєвий шлях, могла написати такі світлі й мудрі рядки» [2, с. 57]:

Візьміть мене, степи, де пшеницями
крайнебо вітер лагідно торка,
де з маминими ніжними руками
пригладить чуба вітрова рука...
Візьміть мене, річки. На вашій хвилі
хай ляжуть думи чесні, як вінки,
і просто неба, тихі просвітлілі,
пливуть, мої, продовживши роки..
Візьміть мене, країв дитячих обрій,
казок далеких крила голубі,
бо все, що в серці виплекав я доброго,
належить вам. А зле – я взяв собі... [2, с. 185].

У формі спогадів написано «Сонет про свічку і сонет» з присвятою В. Забаштанському. Автор згадує про приїзд гостя, частування, розмови про поезію:

Вино вже допили. Сонет скінчили.
Довкола місто, як дитина, спить.

А за поріг лаштуються слова,
що їх надбала свічка воскова [2, с. 62].

Ліричних портретів у доробку В. Підпалого достатньо, узяти б лише його твори, присвячені Тарасу Шевченку, письменнику-мудрецю Григорію Сковороді, це й поезії, й цикли, навіть збірка «Сковородинські думи», яка привернула пильну увагу вітчизняних і зарубіжних літературознавців (М. Ільницький, О. Рарицький, Я. Розумний).

Висновки. Зі збірки «Золоті джмелі» В. Підпалого ми виокремили понад тридцять поезій-присвят, адресатами яких є діячі української культури, письменники-класики, письменники-друзі, члени родини, знайомі. Адресована лірика В. Підпалого спрямована переважно до конкретного адресата й написана у формі звертання, спогадів, роздумів, має соціологічну, історичну, й автобіографічну основу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розширенні кола аналізованого матеріалу письменника як художнього документа й інтерпретаційного коду.

Література

1. Біляцька В. П. «Припишіть тоді справедливість. Україну мені припишіть»: вірші-присвяти Володимира Сіренка. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2022. № 5. С. 27–36.
2. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
3. Назарець В. М. Жанрові модифікації української адресованої лірики: монографія. Рівне: Вид. О. Зень, 2014. 384 с.
4. Підпалый В. Золоті джмелі: Вибрані твори. Київ: Твім інтер, 2011. 560 с.
5. Пішов у дорогу – за ластівками: Спогади про Володимира Підпалого / упоряд.: Ніла Підпала, Олег Рарицький; передм. Олега Рарицького. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. 496 с.
6. Рарицький О. Редакторська діяльність Володимира Підпалого в епістолярних спогадах сучасників. *Слово і час*. 2011. № 7. С. 95–102.
7. Розумний Я. У пошуках глузду: Сковорода в поезії Володимира Підпалого. *Літературна Україна*. 1996. 23 травня.
8. Третяченко А. В. «Хіба ж даремно вік було прожито, як є між нами на землі місток...»: творчий профіль Володимира Підпалого. Тирасполь, 2016. 160 с.